

forskning fået en nyttig håndbog og Chr. Axel Jensen sat sig et imponerende og smukt monument. Af udgivelsen har Selskabet til Udgivelse af Skrifter om danske Mindesmærker megen ære.

Olaf Olsen.

Erik Bach: La cité de Gênes au XIIe siècle.
Classica et Mediaevalia. Dissertationes V. København, 1955.
176 sider + Appendice.

Middelalderens italienske bystater og deres genesis har virket dragende på mange historikere. Kilderne til belysning heraf flyder rigere end andetsteds i Europa. Formulerede teorier kan efterprøves gennem arkivaliernes vidnesbyrd. Skønt Genuas ældste historie er vel belyst ved mangesidigt kildestof, har ingen forsker hidtil indgående gransket Genuas konstitutionelle udvikling. Hvad der er skrevet herom af moderne forskere er mere en passant. Det gælder f. eks. Roberto Lopez i hans lille »Storia delle Colonie Genovesi» (1938). Det er først og fremmest *Handelsstaten Genua*, som har interesseret Lopez i hans forskellige værdifulde skrifter, der omhandler genuesiske forhold.

Uden at forsømme den genuesiske handel — denne bystats livsaande — har Erik Bach taget udgangspunktet i sine studier over »La cité de Gênes au XIIe siècle» i den foreliggende byhistoriske forskning. Erik Bach er den anden danske historiker, der behandler et norditaliensk byhistorisk problem. Den første var Johan Plesner med sit højt værdsatte værk »l'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle». Smukt har Erik Bach mindet sin lærer i de første studieår ved Århus Universitet ved at dedicere sin bog »a la mémoire de Johan Plesner».

I sin stillingtagen til de hidtidige fremsatte teorier om de italienske bystaters genesis slutter forf. sig med ringe forbehold til den af N. Ottokar (1926) og Johan Plesner (1934) formulerede opfattelse: at forbindelsen mellem byens borgere (cittadini) og contadoen kan opfattes som delvis et relict fra oldtiden og i sin senere udvikling som selvgroet, fremkommet ved indvandring fra contadoen til byen uden at forbindelsen med contadoen brødes (bl. a. bibeholder de indvandrede deres jordbesiddelser ude i contadoen).

Hvad angår forf.s egentlige æmne den *genuesiske bystat* støtter forf. sig til Ubaldo Formentinis redegørelse i »Storia di Genova» II (1941) for konsularkommunens tilblivelse under den første kors-

togstid i det 11. årh.s sidste dekade, hvor varetagelsen af de i Orienten vundne genuesiske rettigheder (i kraft af aktiv deltagelse i det første korstog) så at sige fremtvang en fastere organisation. Forf. forfølger denne udvikling og fremfører træk, der viser, hvorledes bystyret antager stedse fastere former. — Det påvises tillige, hvorledes faktisk autonomi — der ikke mindst viser sig på det udenrigspolitiske område — er foreneligt med, at vassalitet oprettholdes. Det fremhæves således, hvorledes den tysk-romerske kejser, Frederik Barbarossa, som arvtager efter de lombardiske konger, i året 1162 ved et privilegiebrev formelt anerkendte den genuesiske bystat som storvasal (blot med den indskrænkning at grevernes og markgrevens rettigheder som umiddelbare vasaler bibeholdtes, hvorved der opretholdtes feudale enklaver i Ligurien), men at baggrunden for at Frederik Barbarossa på et tidspunkt, hvor han gik hårdt frem mod indlandsbyerne (bl. a. Milano) og her indførte podestastyre, faktisk anerkendte bystaten Genuas autonomi, var, at en nødvendig forudsætning for at han kunne foretage et Sicilientog, var genuesisk flådestøtte. M. h. t. udenrigspolitik optrådte Genua således faktisk på lige fod med kejseren.

Særdeles prisværdig er forf.s påvisning af, at den genuesiske bystats autonomi ikke blot var forenelig med vasalstatus overfor kejseren, men også med at de markgrevelige rettigheder bibeholdtes, hvortil yderligere kom de særlige ærkebiskoppelige rettigheder. Forf. afgiver herunder vidnesbyrd om, at han fuldt behersker den formale side af feudalsystemets begrebsverden (chap. II. La commune consulaire. A. Féodalisme et consulat, s. 30—45). I dette afsnits slutning «la noblesse génoise» (s. 41—45) giver forf. en meget fyldestgørende påvisning af, hvorledes den genuesiske adel ikke blot stod i spidsen for Genuas første korstogsflåde og -hær, men hvorledes den også i den efterfølgende tid blev ledende i bystyret som *consules*. Også adelenes tilknytning til Genuas biskop fremdrages. Med udgangspunkt i Belgranos undersøgelser føres de viscontile slægter, der i 12. årh. ofte er identiske med de consulære slægter, tilbage til 10. årh. Forf.s konklusion at Genua er samlingspunkt for Liguriens adel, og at der er nær forbindelse mellem det liguriske landområde og Genua, er utvivlsom rigtig og videreudbygger således den af Ottokar og Plesner formulerede opfattelse.

I kapitel II.s andet afsnit «le consulat et le commerce» gives med udgangspunkt i toldtarifer og regeringsdekreter for tiden, der ligger forud for de først bevarede notarialregistre — de ældste, der nu kendes er fra 12. årh.s midte — en beskrivelse af den genuesiske handels stedse voksende geografiske omfang og også af fremmede købmænds andel i den stedse mere forgrenede transit-

handel via Genua. Det er et smukt historisk rekonstruktionsarbejde, som her er foretaget. Man får et klart billede af, at handelen med luksusvarer allerede inden 12. årh.s midte var under udvikling.

Utvivlsomt tillægger forf. dog en voksende nødvendighed for kornimport for ringe betydning for udviklingen af den genuesiske søhandel og handelsflåde. Formentini, der har behandlet Genuas historie i 10. og 11. årh., tolker dokumenter hidrørende fra den ærkebiskoppelige administration i disse århundreder som bevis for, at Genuas befolkning var henvist til at skaffe sig størstedelen af deres levnedsmidler — og selvfølgelig først og fremmest korn — ved import ad søvejen. De geofysiske forhold i Genuas contado måtte være en afgørende hindring for at befolkningen kunne leve af »jorden«. Eller som byens berømte krønikeskriver Caffaro 1158 skrev: Genua havde ikke tilstrækkelig »terra Imperii unde vivere possint« (Formentini: op. cit., s. 274 n. 12). Trods en henvisning til Formentini viser forf. ikke her indtrængende forståelse af det for Genua livsvigtige problem. At Genuas biskop havde ret til tiende ikke blot af jordens afgrøde i contadoen, men også af kornimport ad søvejen er meget talende.

Medens skibsafgifterne, som biskoppen har ret til at opkræve er stærkt graduerede, således at alle skibe, der kom fra »ultramare« eller længere borte fra end Sicilien, skulle betale en betydelig afgift, skibe kommende fra Sicilien ca. det halve, skibe der kom fra Sardinien en endnu lavere sats, skulle alle skibe, hvor de end kom fra, i det tilfælde de i overvejende grad var ladet med korn betale en *mina* korn for hvert medlem af skibsbesætningen. Dette vil jeg antage skal tolkes som en primitiv skibsmåling, idet skibsbesætningens antal altid vil stå i et vist forhold til skibets størrelse. Og da denne bestemmelse, i hvert fald i den bekræftelse af denne ærkebiskopatets gamle rettighed, som ærkebiskop Ugonis della Volta fik af byens consules i 1575, gentages uvarieret efter hver af de graduerede geografiske bestemte skibsafgifter (Registrum Curiae II (Atti della società ligure storia patria XVIII, 1887), s. 456), kan den tolkning, som her gives af forf., at »les navires, qui arrivent des ports d'outre-mer, peuvent bien être chargés de blé, mais on peut certainement interpréter la formule en ce sens que cela ne fut pas la règle« (Bach: op. cit. s. 46) næppe siges at virke overbevisende. Disse så ensartede bestemmelser for skibe overvejende ladet med korn, hvad enten de kom fra en fjærntbeliggende middelhavshavn eller en mere nærtliggende, synes mig at afspejle kornhandelens omskiftelighed. Man havde nok i Genua sine hovedforsyningssteder, deriblandt sikkert Sicilien, Italiens

»kornkammer«, som forf. glemmer at tage i betragtning; men svigtede de nærmere områder f. eks. under en misvækst, måtte genuesiske skibe gå på langfart efter korn. Det er velkendt, at det romerske imperiums hovedstad i de første århundreder af vor tidsregning for en stor del forsynedes fra Ægypten (om Grækenlands og Roms brød- og kornforsyningsproblemer i oldtiden se Martin P. Nilssons interessante afhandling i Statsvetenskapligt tidskrift 1919), og hvor broget middelhavsrummets kornforsyningsproblem var i det 16. århundrede har Fernand Braudel nylig klargjort i sit interessante værk »La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II« (1949).

Der er grund til at antage, at også i 12. årh. havde de fra naturens hånd dårligt stillede områder forsyningsproblemer. Når forf. helliger kornimport fra Calabrien — der lå på den anden side Sicilienstrædet — en særlig opmærksomhed, kan jeg ikke her følge ham. De særlige bestemmelser for skibe kommende herfra: Ingen skibsafgift, men kornafgift efter samme princip som fra andre områder, tolker jeg således, at i importen fra Calabrien var det alene korn, der havde betydning.

Det havde iøvrigt også været værdifuldt om forf. i denne eller i anden sammenhæng havde indføjet en omtale af kontrakten sluttet i jan. 1183 mellem ærkebiskop Ugonis administratorer og de to Castelloer, Otto og Rainaldus, samt Enricus Judex og brødre, hvorved dette selskab overtog opkrævningen af korn- og saltafgifterne af alle indkommende skibe (*Registrum Curiae II*, s. 113). Til at udfærdige denne vigtige kontrakt anvendtes notaren Wilielmus Cassinensis. Kontrakten udfærdigedes i hans kontor »sub porticu quondam Ansaldi Trincherii«.

Dette er unævnt af forf. både i det fortrinlige indledningskapitel »Les Sources« som andetsteds i værket. Med rette har forf. i sin redegørelse for de af ham benyttede kilder lagt hovedvægten på en redegørelse for notarialregistrene, der er uden sidestykke i datidens Europa. — Hver enkelt indførsel i disse har for de udstedende parter eller den udstedende part retslig bindende karakter. Ofte har der dog sikkert været udstedt originaldokumenter, men af disse findes nu næsten ingen bevarede. Derimod kunne forf. have henledt opmærksomheden på, at der i ærkebiskopatets brevkopibog *Registrum Curiae II* er indført ikke få kontrakter udfærdigede af forskellige notarer, og at disse indførsler må være foretagne på grundlag af originaldokumenter bevarede i ærkebiskopatets arkiv.

Hvor rig en kilde notarprotokollerne end er til belysning af ikke blot Genuas handel, men også af de sociale forhold — social

her forstået som omfattende alle samfundsklassers forhold eller deres daglige liv i Troels-Lundsk forstand — så er der dog her en vid mark for den historiske rekonstruktion, idet det kun er brudstykker af enkelte notarers protokoller, der er bevarede — ca. 30 notarer var vistnok i virksomhed i Genua ved 12. årh.s slutning. De vigtigste bevarede notarprotokoller for den periode, Erik Bach har helliget sine studier, er dels Giovanni scribas, fra 1150erne til ind i 1160erne. Disse er først nyttede af A. Schaube i hans grundlæggende værk »Handelsgeschichte der romanischen Völker« (1906). Af Erik Bach er de hovedsagelig nyttede komparativt. Men da tyngdepunktet i forf.s studier ligger i 1180erne og beg. af 1190erne, er det først og fremmest et indtrængende studium af Obertus scribas og Cassineses notarialregistre han har foretaget. Selv om Obertus scribas registre nu for størstedelen er udgivne og Cassineses fuldstændigt og ikke få historikere, deriblandt udgiverne, har nyttet deres indhold, i særdeleshed i afhandlinger belysende Genuas handelshistorie, har dog ingen historiker hidtil i samme udstrækning som Erik Bach udnyttet alle de oplysninger, der kan udvindes af disse notarialregistre til belysning af ikke blot Genuas merkantile aktivitet — og i denne henseende må der tilkendes det vedføjede tillæg, der geografisk opdelt giver en oversigt over alle kontrakter vedrørende søhandel registrerede i Obertus scribas og Cassineses registre, en meget høj værdi — men også af den økonomiske aktivitet på andre områder, i den udstrækning den kan udlæses af de indregistrerede kontrakter. Også de oplysninger, som f. eks. indregistrerede testamenter giver, er med talent udnyttede af forf. bl. a. til at oplyse om familie- og formueforhold. Det er i virkeligheden helt forbløffende, hvor givtige disse notarialregistre har vist sig at være studeret med et åbent blik for alle afskygninger af den genuesiske borgers livsforhold. I særdeleshed når man betænker, at det dog kun er fragmenter af disse to notarers registre, der er bevarede. Obertus scribas for nogle eller en enkelt måned af årene 1182, 1183, 1184, 1186 og 1190 og Cassineses for hele året 1191 og for de første måneder af 1192. Det havde sikkert ikke været uden betydning for forf. under hans forsøg på at tegne udviklingslinjen i den genuesiske handel i 12. årh.s sidste årtier og også m. h. t. den fremsatte betragtning, at Cassineses klientel overvejende bestod af opkomlinge, mænd, der ikke tilhørte de viscontile slægter alias det gamle genuesiske aristokrati, om han havde været opmærksom på, at Cassineses notarvirksomhed ved en indførsel i Registrum Curiae II s. 108 kan spores helt tilbage til 1182, at den ovenfor nævnte vigtige kontrakt vedrørende ærkebiskopatets kornafgift af skibe udfærdigedes af

Cassinese, og at den ene af de to Castelloer, der jo dog nok ligesom Bellobrunus de Castello må have tilhørt den viscontile slægt af dette navn, Otto de Castello, var Ansaldi Fornarius' svigersøn (Notai liguri del sec. XII, II Guglielmo Cassinese, s. 247).

Endelig at det yderligere fremgår af Registrum Curiae II, at Cassinese fra 1187 blev ærkebiskop Ugonis della Voltas (som jo sikkert har tilhørt den viscontile Voltaslægt) foretrukne notar, og at også dennes efterfølger Bonifacius (skiftet fandt sted juni 1188 (Reg. Curiae, se indl.)) fortrinsvis benyttede Cassinese som notar.

Forf. har med udgangspunkt i sit i tillæget trykte uddrag af notarialregistrene fra Obertus scribas og Cassineses registre foretaget en geografisk leddelt analyse af kapitalindsats i Syrienhandelen, Konstantinopelhandelen, handelen på Alexandria, på Nordafrika, Spanien, Sicilien, Sardinien m. v. Der er ingen tvivl om, at forf.s resultater her er bindende, for så vidt det gælder forskellen i den kapitalindsats, der var nødvendig. Således var Syrien og Konstantinopel de store kapitalisters domæne. De anførte oplysninger om forholdet mellem *socii stantes*, de købmænd, der blev hjemme — hvorfor benævne dem »financiers« en bloc? — og *socii tractantes*, de der rejste med skibene og varerne, kan sikkert også siges at have almen gyldighed og er forøvrigt af komparativ interesse. Derimod kan man spørge om forf., trods alle forbehold, ikke er for tilbøjelig til at tro på, at 1191 omtrent er et »mirakelår« i genuesisk handel, der da udvikler sig med pludselig voldsomhed.

Overordentlig værdifuld er forf.s indtrængende analyse af 13 fremstående genuesiske købmænds handel (Bach: op. cit. s. 77—91). Derimod er afsnittet »voies et marchandises du commerce génois« (Bach: op. cit. s. 91—96) svagere. Vel gives et broget billede af den mangfoldighed af luksusvarer, der transiteredes over Genua: flanderske stoffer, der nåede Genua over alpepasserne, østens krydderier, Afrikas slaver og guld, der allerede nu gjorde Genua til et handelsemperium at sammenligne med 16. årh.s Antwerpen, men handelsvejene er ikke optegnede med præcision. Et kort med sådanne indtegnede ville have været af stor værdi. Det ville have vist, at første station på vejen til Syrien og Konstantinopel og vel også Alexandria var Messinastrædet og Messina, hvor man vel i reglen har provianteret og taget vand ind. Næste station har sikkert ofte været Kreta.

Det følgende afsnit »les prix et le niveau de vie« (Bach: op. cit. s. 97—102) indleder forf. med disse smukke betragtninger: »la

connaissance des prix des marchandises et des services, de la pénurie ou de l'abondance des différents articles de consommation, reste la base la plus solide de l'étude des conditions sociales d'une société». Han forsætter, der kan af notarregistrene udtrages enkelte priser, men også på dette område er de oplysninger, som disse giver af fragmentarisk karakter, de dækker ikke alle »les aspects essentiels de la vie sociale». Dette forbehold er på sin plads, men større forsigtighed m. h. t. at drage slutninger ud fra isolerede priser havde også været på sin plads. Forf.s forsøg på at konvertere en skrædersvends kosthold til penge med udgangspunkt i den florentinske stadskronikeskriver Giovanni Villanis opgivelser over over det årlige kornforbrug pr. person i Firenze i 14. årh. og Catos opgivelser for en slaves årsforbrug af korn, olie og vin i 2. årh. f. v. t. er meget interessant og viser forf.s brede orientering. Men det glipper på et essentielt punkt. Grundlaget er for spinkelt: 1 kornpris + 2 oliepriser + 1 vinpris. I hvert fald en enkelt kornpris kan ikke være repræsentativ. Netop kornpriser var højt variable, og der vides intet om, hvorvidt den fundne kornpris var en middelprijs. Ved flittigere brug af Registrum Curiae II (s. 266 f.) kunne forf. i øvrigt have fundet endnu en kornpris, idet en Spinola, d. v. s. en genuesisk aristokrat, i 1195 af de genuesiske dommere, hvorimellem Bellobrunus de Castello, dømtes til at betale ærkebispens den ham tilkommende afgift af korn bragt ind ad søvejen d. v. s. 15 minas korn eller 8 £, kornets anslåede værdi.

Derimod kan de priser forf. har noteret for slaver, flandersk klæde og andre tekstiler sikkert siges at være ret repræsentative. Når det om de noterede peberpriser siges, at det ses, at disse var stærkt varierende, så er dette også af megen interesse. Udgiften til dette krydderi kunne ikke være ruinerende for den enkelte husholdning, men svingninger i peberprisen har vel i 12. årh.s Genua som i 16. årh.s Antwerpen og 17. årh.s Amsterdam eller London kunnet give enlen stor gevinst til eller ruinere den købmand, der evt. var storspekulant i denne vare.

Den dristigste og interessanteste historiske rekonstruktion Erik Bach har forsøgt at foretage i »la cité de Gênes au XIIe siècle» omfatter ikke blot den økonomiske aktivitet i årene omkring 1190, men også den politiske. En sammenfletning af økonomisk og politisk aktivitet forsøges. Det er længst kendt, bl. a. fremhævet af Lopez, og det står at læse i Janues bykronike, at der fra 1188 var indbyrdes strid mellem de ledende slægter. Lopez tilføjer, at opkomlinge sluttede sig til både det ene og det andet parti. Det endte med Podestastyre i 1191. Et tidspunkt, da det

trede korstog, med Genua som aktiv deltager, var fuldt i gang. Lopez tør ingen bestemte slutninger drage, heller ikke m.h.t. det etårige Podestastyre. Erik Bach er her dristigere. I kapitel IV »la classe dominante de Gênes« (Bach: op. cit. s. 103—39) foretager han et sandt detektivarbejde. Støttende sig til konsullisterne og rettertingskonsullisterne i Genuas berømte krønike, til Belgranos slægtstavler og sine egne studier i notarialregistrene lykkes det ham at få et mønster frem: Udenfor de, der har politisk indflydelse falder naturligvis 1. »Les marchands étrangers à Gênes« og endnu på dette tidspunkt også 2. »Tinctores et draperii«. Med gruppe 3. »l'aristocratie consulaire« og deres deltagelse i handelen er man i centrum. — Der nævnes repræsentanter for forende slægter, deres politiske løbebane og deres økonomiske aktivitet, så vidt den kendes, skildres: Voltaer, Castelloer og Spinolaer nævnes. Om flere af de nævnte gælder, at de allerede ved årsskiftet 1189/90 drog på korstog til det hellige land og dermed forsvandt fra den politiske skueplads i Genua. Det gælder Guido Spinola, Rubeus de Volta, Symon Doria og Fulco de Castello (Bach: op. cit., s. 115). Gruppe 4. omfatter endelig, »les financiers n'appartenant pas à l'aristocratie consulaire«. Også her er gjort et smukt detektivarbejde. Men man kan nok spørge, om det er et tilstrækkeligt kriterium for at placere Bellobrunus de Castello i denne gruppe, at han endnu ikke havde været konsul i 1191 og første gang i dette år blev rettertingskonsul. Erik Bach angiver selv, at Rubeus Volta var hans svigerfader. Den af mig ovenfor nævnte Rainaldus de Castello, der også først på et senere tidspunkt (1192) blev rettertingskonsul, ville om medoptaget efter det opstillede mønster også have fundet sin plads her og vel også Otto de Castello, dog allerede 1190 rettertingskonsul (Annali Genovesi II (1903), s. 32 f. og 42), så meget mere som dennes sidstes svigerfader var Ansaldus Fornarius (jfr. ovf. s. 547 og Bach: op. cit. s. 131 f.). Under alle omstændigheder var disse to Castelloer i 1180erne og måske også senere nær knyttet til den ærkebiskoppelige administration. Det samme gælder notaren Cassinese, som Erik Bach formener særligt havde sit klientel blandt repræsentanter for gruppen af kapitalister, der ikke hørte til det konsulære aristokrati.

Der er et par brikker, som forf. er kommet for skade at forbise, og andre mangler og vil altid mangle, alligevel er slutkapitlet »l'histoire politique de Gênes de 1182 à 1194« et rosværdigt stykke historieskrivning. Jeg kan blot ikke følge forf., når han udbryder, at valget af en podesta for året 1191 var lig tilslutning til kejseren, den unge Henrik VI. På det tidspunkt, da man i Genua på grund af den megen uro i byen valgte at udnævne en podesta for et år,

var Henrik VI endnu ikke optrådt på den italienske skueplads, men det var Philip August af Frankrig, der 24. aug. 1190 sejlede fra Genua med sin korstogshær på en lejet genuesisk flåde og Richard Lovehjärte, som også havde aflagt besøg i Genua, men sejlede på egne skibe fra Marseille. Vinteren over lå han dog i Messina for at varetage sin søsters interesser, enken efter den sidste normannerkonge, der var død i 1189. Nye genuesiske korsfarere fulgte de to konger fort af to af byens konsuler. Men som så ofte før og efter i Genuas historie, måtte byen snart bevæbne sig til at holde på to heste for at varetage sine interesser ude og hjemme. Henrik VI kom til Italien først og fremmest for at gøre sin hustrus arvekrav på det normanniske kongerige gældende. Som i 1162 overfor Frederik Barbarossa, så nu overfor sønnen lovede Genua flådehjælp til dette formål mod privilegiebekræftelse og udsigt til fordele ved en evt. erobring af Sicilien.

Derfor at tro at Bellobrunus de Castello, der sammen med en anden af consules placitis førte den genuesiske flåde (ingen consules kunne jo gøre det i året 1191), i sit hjerte var ghibellinerer en modsigelse af de ord, hvormed Erik Bach slutter sit skarpsindige skrift, og sætter som genuesernes ledemotiv »proficuum quod deus dederit«.

Astrid Friis.

**Jørgen Hæstrup: Kontakt med England 1940—43.
København. 1954. 326 s.**

Det er altid en betænkelig sag, set fra en strengere videnskabs synspunkt, at skrive »samtidshistorie«, altsaa i videnskabelig-historisk form at redegøre for begivenheder, som ikke ligger længere tilbage, end at en række deltagere i dem stadig lever et aktivt liv. Der er ved emner af en saadan modernitet adskilligt større mulighed, end hvor det drejer sig om fjernere historiske forskningsgenstande, for, at der kan fremkomme nyt materiale, som ændrer det givne billede. Vi ved jo endnu kun i meget begrænset omfang, hvad de personer, som i særlig grad er bundet af tavshedspligt eller politiske hensyn, sidder inde med af akter og oplysninger til belysning af den tyske besættelses aar i Danmark 1940—45. Der tænkes her især paa diplomater, ministerialembedsmænd, officerer og professionelle politikere. Den Parlamentariske Kommissions Betænkning giver vel i sine mange bind en lang række oplysninger om forhold i Danmark i de nævnte aar, men adskilligt lader den uoplyst, specielt hvor talen er om modstandsbevægelsen. Og det samme gælder den store litteratur om